ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ *VISNYK LVIV UNIV.*
Сер. істор. 2011. Вип. 46. С. 171–197 *Ser. Histor. 2011. Vol. 46. P. 171–197*

УДК 94:911.375.64:314.117.1(477.83-25) "195"

"ЛЮДИ В ОСНОВНОМУ БУЛИ ПРИЇЖДЖІ, […] НЕ БУЛО МІСЦЕВОГО НАСЕЛЕННЯ": МЕШКАНЦІ ВУЛИЦІ О. БОГОМОЛЬЦЯ У ЛЬВОВІ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.

Галина БОДНАР
Львівський національний університет імені Івана Франка,
кафедра новітньої історії України
вул. Університетська 1, Львів 79000, Україна

Населення Львова кардинально змінилося у воєнні та повоєнні роки – євреї загинули в роки війни, поляків виселили в 1944–1946 рр., місто заселили "радянські" мігранти зі Сходу. У будинках центральної частини Львова проживали різні мешканці – приїжджі зі Сходу росіяни, євреї та українці, які обіймали високі посади й отримували ліпші помешкання, військовослужбовці, які поверталися зі Заходу й залишалися у Львові, українці-переселенці з Польщі, поодинокі довоєнні жителі, українці-мігранти з галицьких сіл. У непристосовані для масового заселення будинки підселяли нових мешканців, творили комунальні квартири. На прикладі вулиці О. Богомольця за допомогою усної історії досліджено середовище мешканців однієї з вулиць центральної частини Львова другої половини XX ст.; зміни, яких зазнали будинки і вулиця загалом; особливості історичної пам'яті мешканців вулиці.

Ключові слова: мешканці вулиці О. Богомольця, Львів, усна історія, історична пам'ять.

Вулиця Олександра Богомольця – невеличка вулиця центральної частини Львова, яка з'єднує вулиці Івана Франка і Себастьяна Кльоновича. Склад населення вулиці, як і населення Львова загалом[1], кардинально змінився у роки Другої світової війни й післявоєнні роки. В 1939–1941 рр. вулицю частково заселили радянські, а в 1941–1944 рр. – німецькі військовослужбовці й державні посадовці. У роки війни загинули львівські євреї. У 1939 р. частково і в 1944–1946 рр. масово виїжджали поляки[2]. Повоєнне виселення поляків відбувалося

[1] У Львові 1944 р. проживало 149 тис. осіб, 1959 р. – 411 тис., 1970 р. – 553 тис., 1979 р. – 665 тис., 1989 р. – 787 тис., 2001 р. – 759 тис. осіб (Державний архів Львівської області (далі – ДАЛО), ф. Р–335 (Планова комісія Львівського облвиконкому), оп. 1, спр. 1342, арк. 11–13; спр. 3629, арк. 8; Архів і Відділ демографічної статистики Управління статистики у Львівській області, матеріали Всесоюзних переписів населення 1970, 1979, 1989 рр. і Всеукраїнського перепису населення 2001 р.; *Сусак В.* Етнічні та соціальні зміни в населенні Львова в 1939–1999 роках / В. Сусак. Магістерська робота. Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2000. С. 81).

[2] Польська етнічна група у Львові перетворилася з домінуючої більшості (62,1% (92,5 тис. осіб) у 1944 р.) на не чисельну меншість (2,3 % (8,5 тис. осіб) у 1955 р.). Протягом 60–80-х

© *Боднар Г., 2011*

внаслідок виконання угоди від 9 вересня 1944 р. між Польським Комітетом Національного Визволення і урядом Української РСР про взаємний обмін населенням. В умовах протегованої радянською владою повоєнної міграційної політики, численним був наплив до Львова росіян, євреїв, українців зі східних областей України та Росії[3]. З 50-х років у національному складі мешканців Львова, на відміну від усієї попередньої історії міста, почали переважати українці[4]. Більшість післявоєнних мешканців вулиці О. Богомольця були приїжджими зі східних областей України і Росії. Вулицю частково заселили також українці-переселенці з Польщі, мігранти з галицьких сіл, поодинокі довоєнні поляки й українці. На зменшенні кількості українців-мешканців вулиці позначилися повоєнні репресії радянської влади. Різним за національною приналежністю, політичними

років кількість поляків у кожному міжпереписному періоді зменшувалась у середньому на 2 тис. осіб: 1959 р. було 16 тис. осіб (4 %), у 1970 р. – 13, 7 тис. (2,5%), у 1979 р. – 11, 9 тис. (1,8%), у 1989 р. – 9,8 тис. (1,2 %), у 2001 р. – 6,5 тис. поляків (0,9 %) (Там само).

[3] У повоєнні роки кількість росіян у Львівській області була навіть вищою, ніж у сусідніх із Росією Сумській та Чернігівській областях (*Терлюк І.* Росіяни західних областей України (1944–1996 рр.) (Етносоціальне дослідження). Львів, 1997. С. 25). У наступних десятиліттях відсоткова частка російського населення у Львові зменшувалася: у 1955 р. було 135 тис. росіян (35,6%), у 1959 р. – 111 тис. (27 %), у 1970 р. – 123 тис. (22 %), у 1979 р. – 128 тис. (19 %), у 1989 р. – 126 тис. (16 %), у 2001 р. – 65 тис. (8,9 %). За десять повоєнних років різко (більше, ніж у 20 разів) збільшилась кількість осіб єврейської національності: в 1944 р. у Львові проживало 1,3 тис. євреїв (0,9 %), у 1955 р. – 27,7 тис. (7 %). Однак упродовж другої половини 50-х – у 60-х роках кількість євреїв зменшилася на 3,3 тис. осіб (у 1959 р. було 25,8 тис. осіб (6,3 %), у 1970 р. – 24,3 тис. (4,4 %)), а в 70–80-х роках – на 11,5 тис. осіб (у 1979 р. було 17,9 тис. осіб (2,7 %), у 1989 р. – 13 тис. (1,6 %)). У 2001 р. у Львові проживало 2 тис. євреїв (0,3 %) (ДАЛО, ф. Р–335, оп. 1, спр. 1342, арк. 11–13; спр. 3629, арк. 8; Архів і Відділ демографічної статистики Управління статистики у Львівській області, матеріали Всесоюзних переписів населення 1970, 1979, 1989 рр. і Всеукраїнського перепису населення 2001 р.; *Сусак В.* Етнічні та соціальні зміни… С. 81).

[4] У 1944 р. українці у Львові становили 52,1 тис. осіб (35 %), у 1955 р. – 168 тис. (44,2 %), у 1959 р. – 247 тис. (60,2 %), у 1970 р. – 378 тис. (68,2 %), у 1979 р. – 492 тис. (74 %), у 1989 р. – 623 тис. (79,1 %), у 2001 р. – 639 тис. (88,1 %). Лише в 1955–1959 рр. до Львова прибуло близько 79 тис. українців. Кожні десять років склад населення міста поповнювався на 130–140 тис. українців (Там само). Частка українського населення у Львові в 60–80-х роках збільшувалася в основному за рахунок міграції сільського населення Львівської й меншою мірою інших західноукраїнських областей. Ріст населення Львова в 50–80-х роках за рахунок міграції з сіл становив близько 60 % (230 тис. осіб) всього приросту (376 тис. осіб) (Підраховано за: ДАЛО, ф. Р–335, оп. 1, спр. 1342, арк. 11; спр. 1689, арк. 4, 9–10; ф. Р–2904 (Інспектура державної статистики м. Львова), оп. 1, спр. 1, 3, 14, 22, 33, 40, 45, 54, 63, 70, 101, 125-а, 126-а, 139, 144; Архів Управління статистики у Львівській області, матеріали Відділу демографічної статистики, Архів матеріалів Всесоюзних переписів населення 1970, 1979, 1989 рр.). Найбільше мігрантів прибували до Львова з Львівської області – щорічно кілька тисяч осіб; з інших західноукраїнських областей – близько однієї тисячі щороку. Другою за чисельністю мігрантів до Львова була Тернопільська область, далі – Івано-Франківська, Волинська, Хмельницька області. Чернівецька й Закарпатська області мали незначний показник міграції до Львова, а в деякі роки цей показник набував навіть від'ємного значення (ДАЛО, ф. Р–1350 (Відділ організованого набору і переселення), оп. 1, спр. 208, арк. 3–4; спр. 232, арк. 1–2; спр. 256, арк. 2–3; спр. 276, арк. 3–4). Не облікованим, але суттєвим джерелом поповнення українського міського населення були маятникові мігранти з галицьких сіл, які доїжджали до Львова, але мешканцями міста не були.

поглядами, особистими вподобаннями “новим” мешканцям вулиці доводилося зживатися разом у непристосованих для великої кількості жителів будинках початку XX ст. Щоб покращити побутові умови проживання, повоєнні мігранти робили ремонти і перепланування помешкань, що змінювало їхній первісний вигляд; привносили в місто елементи звиклого їм побутового укладу життя.

Мета дослідження – на матеріалах усної історії дослідити середовище мешканців вулиці О. Богомольця другої половини XX ст., простежити зміни, що їх зазнали будинки й вулиця. Завдання дослідження наступні: з’ясувати коли і за яких обставин оповідачі переїхали на вулицю О. Богомольця, які перепланування проводили, які речі залишилися у помешканні від попередніх / довоєнних мешканців, яким було співжиття мешканців будинку і вулиці, чи помічали відмінності помешкання / будинку на фоні інших будівель вулиці / району, що відомо про довоєнних мешканців будинку / вулиці, яких змін зазнали будинки і вулиця упродовж другої половини XX ст., наскільки життя мешканців вулиці пов’язане з будинком / вулицею / районом міста, як часто бували за межами будинку / вулиці / центру / міста тощо.

Інтерв’ювання мешканців вулиці О. Богомольця проводилося в серпні 2008 р. – червні 2009 р.[5] Зібрано свідчення 25 осіб, різних за віком і причинами переїзду. Акцент робився на інтерв’юванні людей, які проживали на цій вулиці до 90-х років і мали змогу простежити зміни, що їх зазнали вулиця і будинки впродовж останніх двадцяти-тридцяти й більше років. Інформативними були свідчення найстарших оповідачів, які довший час проживають на цій вулиці: одна з оповідачок переїхала ще дитиною з батьками в 1936 р., інша народилася в одному з будинків на вулиці в 1938 р., з 1947 р. тут проживає українка-переселенка з Польщі. Опитування проводилось із застосуванням принципу соціологічного поглибленого інтерв’ю. Спеціальна програма інтерв’ювання містила кілька блоків тем і перелік головних запитань у межах кожної з них. Головними тематичними рубриками були освоєння “власного” простору (квартира / будинок / вулиця) (заселення, враження, облаштування), проживання “власного” простору (контакти з сусідами, нові мешканці, побут, комфортність проживання), комунікації з рештою міста (освоєння і проживання міського простору).

Вулиця О. Богомольця побудована і заселена на початку XX ст. У 1906 р. новостворена вулиця отримала назву Асника[*], в 1943 р. – Перген´ассе, в липні

---

[5] Матеріали інтерв’ювання зберігаються в Архіві усної історії Центру міської історії Центрально-Східної Європи на вул. О. Богомольця, 6.

[*] *Асник Адам (1838–1897) – польський поет і драматург. Народився 11 вересня 1838 р. у м. Каліш (тепер Великопольське воєводство, Польща). У 1849–1853 рр. навчався у вищій реальній школі в Каліші. Здобув ´рунтовну домашню освіту – вивчав іноземні мови, хімію і ботаніку. У 1856 р. вступив до Рільничої школи поблизу Варшави, в 1857 р. записався до щойно відкритої Медико-хірургічної академії у Варшаві. Активний учасник польського національного руху. В 1859 р. вимушено виїхав до Вроцлава, де продовжив вивчати медицину. Тимчасово проживав у Парижі й Гейдельберзі. Наприкінці 1862 р. (за іншими даними на початку 1863 р.) повернувся*

1944 р. – знову Асника, а з 1950 р. і до сьогодні – О. Богомольця*[6]. Вулиця налічує 15 кам'яниць, які будувалася впродовж 1905–1908 рр. Забудову здійснювали одні з кращих архітекторів Львова: Іван Левинський (будинки № 3–

до Варшави, брав активну участь у польському повстанні 1863 р., член революційного уряду. Глибоко перейнятий поразкою повстання у 1864–1865 рр. подорожував Європою – побував у Німеччині, Голландії, Італії, Швейцарії. Продовжив навчання в університеті Гейдельберга, де в 1866 р. отримав дипломи доктора філософії і магістра вільних мистецтв. У 1867–1870 рр. жив у Львові. Восени 1870 р. переїхав до Кракова. У 1875 р. одружився з Софією Качоровською. До року часу дружина раптово померла, залишивши новонародженого сина Володимира. Сімейна драма й схильність до релігійно-філософських роздумів позначилися на творчості поета. Наприкінці свого життя багато подорожував, особливо часто бував у Італії. Незважаючи на слабке здоров'я, брав участь у громадсько-політичному житті. Посол до Крайового сейму (1889). Один з організаторів і керівник Товариства народної школи в Кракові (1891). Праці публікував у журналі "Przegl№d Polski". З 1882 р. був видавцем, а в 1889–1895 рр. – відповідальним редактором журналу "Reforma" (перейменованого в 1882 р. на "Nowa Reforma"). На сторінках журналу публікував ліричні поезії, драматичні твори і політичні статті. Користувався великою популярністю як поет і палкий патріот Польщі. У 1894 р. побував у Індії й на острові Цейлон. Узимку 1897 р. подорожував Італією. Після повернення до Кракова в квітні 1897 р. виявився хворим на тиф. Помер 2 серпня 1897 р. у Кракові (*Chrzanowski I.* Asnyk Adam / I. Chrzanowski // Polski Siownik Biograhiczny. Krakyw, 1935. T. 1. S. 171–173).

* *Богомолець Олександр (1881–1946) – український патофізіолог. Народився 12 (24) травня 1881 р. у Лук'янівській в'язниці в Києві, де відбувала ув'язнення його мати за участь у революційному русі. Батько працював земським лікарем. У 1906 р. закінчив медичний факультет Новоросійського університету в Одесі, захистив докторську дисертацію "До питання про мікроскопічну будову і фізіологічне значення надниркових залоз у здоровому і хворому організмі" (1909). Приват-доцент Новоросійського університету в Одесі (1909), професор Саратовського (1911–1925) та Московського (1925–1931) університетів. Директор Інституту гематології і переливання крові в Москві (1925–1931). Академік (з 1929) і президент (з 1930) АН УСРР. У 1931 р. переїхав до Києва, де створив Інститут експериментальної біології й патології Наркомздрову УСРР та Інститут клінічної фізіології АН УСРР (на базі цих інститутів у 1953 р. було створено Інститут фізіології ім. О. Богомольця АН УРСР). Академік (з 1932) і віце-президент (з 1942) АН СРСР. Заслужений діяч науки РРСФР (1935) та УРСР (1943). Герой Соціалістичної Праці (1944). Під його керівництвом було здійснено реорганізацію Академії наук – замість розрізнених кафедр, комісій і комітетів встановлено систему інститутів. Основоположник школи патологічної фізіології, що працювала над проблемами патофізіології, ендокринології, вегетативної нервової системи, переливання крові, онкології, фізіології й патології сполучної тканини, старіння організму й ін. Розробив положення про залежність перебігу хвороби і видужання не тільки від причини виникнення хвороби, а й від здатності організму до опору, яка зумовлюється насамперед станом нервової системи й сполучної тканини. Створив вчення про фізіологічну систему сполучної тканини; встановив, що сполучна тканина виконує в організмі захисні функції, бере участь у живленні організму. З метою посилення функції сполучної тканини запропонував і запровадив у практику антиретикулярну цитотоксичну сироватку (АЦС), яка широко застосовувалася в роки Другої світової війни для прискорення зростання переломів і заживання ран. Останні роки життя посилено працював над проблемами старіння організму. Автор численних праць з біології, фізіології й патології, зокрема, "Криза ендокринології", "Про вегетативні центри обміну", "Продовження життя", "Основи патологічної фізіології" (2 томи, в співавторстві). Помер 19 липня 1946 р. в Києві* (*Кавецький Р. Є.* Богомолець Олександр / Р. Кавецький // Українська радянська енциклопедія. Київ, 1977. Т. 1. С. 502–503; *Г. Ш. і І. Р.* Богомолець Олександр // Енциклопедія українознавства. Перевидання в Україні. Львів, 1993. Т. 1. С. 144).

[6] *Мельник Б. В.* Довідник перейменувань вулиць і площ Львова. XIII–XX століття / Б. Мельник. Львів, 2001. С. 9.

9, 11 зведені за проектами архітектурного бюро І. Левинського), Ян Шульц (№ 1), Казимир Жечицький (№ 2), Юліуш Цибульський (№ 10, 15), Генрик Сальвер і Саломон Рімер (№ 11а)[7]. У 1928–1929 рр. добудували четвертий поверх будинку № 10 (архітектор Генрик Орлєан)[8]. Вулиця не є традиційної периметральної забудови, а приблизно по центрі з лівої сторони має заглиблений дворик (скверик) і, таким чином, має шість наріжних будинків – № 1, 2, 3, 10, 11а, 15.

У першій половині XX ст. власниками кам’яниць на вулиці Асника були громадський діяч і педагог Станіслав Якуб Баль (№ 1), лікар Ян Тадеуш Папе (№ 3), фотограф Маурицій Фрухтман (№ 4), інженер Бернард Пордес (№ 5), купці Леон Штаубер (№ 6) і Якуб Позамент (№ 7), підприємці Саломон та Ізраель Ельстери, Леон Топф, Стефан Вєруш Нємойовський, Ян Єжи Рюкер, Тадеуш Ґефлін´ер (№ 9), адвокат Альфред Котвіч З´урський (№ 10) та ін. Мешканцями вулиці були відомі у Львові й за його межами медики Адольф Бек і Станіслав Прогульський, адвокат Євген Олесницький, архітектори Леон Шелевич і Адам Опольський, фотографи Давид Мазур і Олег Лужицький[9]. Житлові будинки заселяли лікарі, правники, службовці, професори гімназій, вчителі, директори банків, інженери, підприємці, купці, кравчині, а також відставні військові, вдови. У будинку № 9 почергово розташовувалися фабрики паперових туток (гільз для цигарок), консервів і шоколаду, в будинку № 10 – фабрика паперових виробів і електромеханічний заклад, у будинках № 4 і № 8 – фотоательє. Поодинокими на вулиці були представництва різних підприємств і фабрик, бюро (архітектурно-будівниче, перекладів)[10].

За свідченнями найстарших мешканців вулиці О. Богомольця, після вступу радянських військ до Львова влітку 1944 р. будинки на вулиці пустували. Частково їх ще заселяли поляки, які не емігрували в 1939 р., й українці, які переїхали ще до війни. Українці здебільшого проживали в гірших квартирах і напівпідвальних помешканнях, боялися перейти в ліпші вільні квартири на другому і вище поверхах. У повоєнні роки до Львова мігрували поодинокі галицькі селяни, які відважувалися заселити помешкання на перших поверхах:

> Пам’ятаю, що він весь був пустий той будинок, що ми бігали дітьми і бавилися, ляльки там були […]. А ми мешкали внизу і боялися переходити. Такі часи були, що ми могли зайняти любу квартиру з меблями, всім, чим хочете […], ми могли дійсно перейти, бо все пусто було […]. Ну ми так і залишилися в тому підвалі, так ми там жили […]. Люди в основному були приїжджі, воєнні, там не було місцевого населення, там були з прокуратури люди, […] в міськраді працювали, одна сім’я

---

[7] *Харчук Х.* Архітектурно-містобудівний ансамбль вулиці Богомольця / Х. Харчук // Галицька брама. Львів, 2008. № 7–9 (163–165): Львів і львів’яни. С. 4–13.

[8] Там само. С. 11.

[9] Детальніше див.: *Котлобулатова І.* Мешканці вулиці Асника / І. Котлубатова // Галицька брама. Львів, 2008. № 7–9 (163–165): Львів і львів’яни. С. 14–22.

[10] Там само. С. 14–22.

була євреїв, вони потім виїхали, такого місцевого населення, українців, то тільки ми були, тільки на першому поверсі був ще мій вуйко, він зі села приїхав, було пусто і він зайняв […][11*].

У післявоєнні роки квартири на ліпших другому і третьому поверхах заселили радянські посадовці, військовослужбовці, юристи, лікарі й інші непересічні мешканці Львова. Звичним було почути від людей, що в будинках на вулиці проживали прокурор і працівники прокуратури, високі чини КДБ, юристи, лікарі, службовці, викладачі, військовослужбовці, працівники спецдивізіону по охороні Львівського обкому й ін[12]. Відразу після закінчення війни колишні військові зупинялися у Львові, заселяли пусті квартири і перевозили сюди свої сім'ї та родини:

В нашому будинку поселилися сім'ї тих, хто верталися з Німеччини […]. Вони осідали тут, другий-третій поверх […][13].

[…] Народилася я тут, повністю в тій хаті. Батьки мої переселенці – мама з Східної України, тато якраз переселенець з Польщі. […] Моєї баби рідний брат воював. Коли вертався з війни […]. Ну той поверх був вільний, він його заселив, одружився, привіз дружину […], привіз свою сестру. Ну і тут оселилися всі […][14].

Я тут народилася […]. Після війни (батьки. – *Г. Б.*) тут залишилися, тут їх застав кінець війни […]. Мама була військовим лікарем і тут так і лишилася, відповідно тут їй призначили роботу […]. (Батьки. – *Г. Б.*) зі Східної України […]. Виписували тоді ордери і люди займали хату, хто яку хотів. Давали до вибору […], квартиру вибирав любу […][15].

Мігранти, які вперше поселилися на вулиці О. Богомольця в 1939–1941 рр., поверталися з евакуації навіть у свої колишні помешкання:

Батьки чоловіка прийшли сюди в [19]39 році. Моєму чоловікові татові дали це крило на цьому поверсі в [19]39 році, він був воєнним, майор в якомусь там чині. І дали йому тут п'ять (кімнат. – *Г. Б.*), но воно йде по убилі – то велика, меньша,

[11] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

[*] *Мову респондентів відтворено без змін.*

[12] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1960 р.); Записано 19. 09. 2008 р. у м. Львів від Мусієвської І. М., 1935 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1962 р.); Записано 28. 03. 2009 р. у м. Львові від Сацуро Н. Н., 1922 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1966 р.); Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополової Г. О., 1958 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1980 р.).

[13] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.

[14] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

[15] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

меньша і ще меньша. Потом прийшла радянська влада, уже після війни […] 1945 році, їм дали в [19]39 році, а в них було троє дітей, він (батько. – *Г. Б.*) був на фронті, а вона (мати. – *Г. Б.*) евакуировалась в Харків […]. А вже після війни вернулись, то хата за нею була […][16].

До 70-х років на розі вулиць О. Богомольця та С. Кльоновича був прохід на вулицю Пекарську[17]. У повоєнні роки на вулиці збереглися два довоєнні магазини і кондитерська фабрика. Магазини розташовувалися на першому поверсі будинків № 4 і 11а. За словами однієї з оповідачок, на розі будинку № 11а була приватна “булочна”[18]. У 1940 р. в будинку № 9 знаходилася кондитерська фабрика[19]. Після війни реорганізований цех кондитерської фабрики відновив свою діяльність і приємними спогадами закарбувався в пам’яті найстарших мешканців вулиці:

[…] була шоколадна фабрика, то вранці так кава, чоколяда так пахли […]. То навіть не фабрика, то був цех від шоколадної фабрики […][20].

Колись була кондитерська, там на площадці (в сквері. – *Г. Б.*). Зараз там прокуратура есть […], а там был кондитерский цех […]. У нас тут вийдеш на балкон – карамельками пахло […][21].

Наприкінці 40-х років українці-мешканці вулиці зазнали репресій радянської влади. Як зазначила уродженка вулиці Асника, більшість довоєнних українців репресували:

З нашої вулиці дуже багато повивозили людей, місцеві люди українці, які тут жили, то їх всіх повивозили. От в ночі, десь друга-третя година, знаєте як на Сибір вивозили. Так, що дуже повивозили. І практично всі українці жили партер або підвал. Другий і третій поверх, то ніхто не занімав тому, що там в основному були воєнні люди. […] То десь так був, наскільки я пам’ятаю, 1947, 1948 рік. Кожну ніч. Ми мали напоготові мішки (з пожитками. – *Г. Б.*) […]. І тільки машина приїхала, людей загрузили, а нас ні. […] Діти лягайте спати” (говорили батьки. – *Г. Б.*). По прізвищах навіть пам’ятаю, але їх повивозили всіх”[…][22].

Гірші квартири чи кімнати в комунальних квартирах на перших поверхах отримали українці-переселенці з Польщі. В повоєнний час у будинку № 11а на першому поверсі в однокімнатній квартирі знаходився гуртожиток одного з львівських підприємств. У 1947 р. гуртожиток ліквідували, а квартиру передали сімейному працівнику-переселенцю з Польщі:

---

[16] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[17] Там само.
[18] Там само.
[19] Детальніше див.: *Котлобулатова І.* Мешканці вулиці Асника… С. 21.
[20] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.
[21] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[22] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.

В тій хаті я застала, що тут був гуртожиток. […] були жінки, було їх чотири. Не було ніяких меблів, ніякого нічого. Як ми прийшли, то було в маю (травні. – *Г. Б.*) […], хата була страшна […], були блощиці, що я сі намучила, пока я їх вивела, Боже коханий […][23].

У радянський час заселеними були напівпідвальні й підвальні приміщення вулиці, в яких проживали здебільшого українці-мігранти з сіл. Переселенню сприяли: з одного боку, промисловий розвиток Львова, а з іншого – зростаюче невдоволення життям у селі, безперспективність праці в колгоспах на тлі привабливих міських стандартів. Про заселення напівпідвальних приміщень найбільше розповідали мешканці перших поверхів. Їхні квартири були значно теплішими за рахунок проживання сусідів знизу[24]. Внаслідок протегованої радянською владою політики відселення людей з підвалів частина мешканців вулиці О. Богомольця виїхала до новобудов на околицях Львова:

[…] раніше, то ще й в підвалі […]. В нас ще весь підвал занят был жителями. На нашей стороне подвал был, таксист жил, там жила, она дворничкой працювала, діти ещо были […]. Весь подвал был занят людьми […][25].

Як я тут (до Львова. – *Г. Б.*) прийшла […], в центрі жили всі жиди, маскалі. Де краща хата, краще всьо, то було для них […]. А наша вулиця в центрі, тут жили самі жиди, енкаведисти, судді, прокурор тут ще до нині живе […]. Там в тому будинку жили самі рускі, там батько льотчик, там ще щось […]. І там вони всі мали кілька кімнат. Де що краще було, то всьо було для них – для москалів і для жидів, нашим людям не давали нічого. Скрізь, скрізь, їх напхали так […]. Вони воювали […], і всюди, де би не пішли, то було для них […], а наші люди жили в півницях, де щурі були, там жили люди, йшли зі села і йшли в ту півницю жити […]. Жінка з двома дітьми жила тут […]. Тут в підвалі жило дві сім'ї […][26].

Через відчутний брак вільного житла проводили "ущільнення" тих, хто мав понаднормову житлову площу – у вже заселені квартири підселяли нових мешканців і творили комунальні квартири. На одному поверсі навіть мешкало до десяти сімей, по дві-чотири сім'ї у комунальній квартирі. Як зазначила одна з оповідачок: "[…] Було уплотнєніє, таке сильне […]: кімната – сім'я, кімната – сім'я […]"[27]. Від "ущільнення" звільняли осіб, які посідали керівні посади в державних і партійних органах, керівників підприємств, установ і організацій, науковців й ін. З часом мешканців у комунальних квартирах меншало –

[23] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1947 р.).

[24] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.; записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.; записано 19. 09. 2008 р. у м. Львові від Мусієвської І. М., 1935 р. народж.

[25] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[26] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.

[27] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

обмінювали кімнати на окремі квартири, стояли в чергах на житло й отримували квартири в новобудовах, самотні літні особи помирали й сусіди приєднували вільні кімнати.

Одна з оповідачок переїхала проживати на вулицю О. Богомольця у двокімнатну квартиру після відселення самотньої попередньої жительки:

> На ту вулицю ми приїхали в [19]64 році, ми жили на другій вулиці у Львові, але ми […] там знімали квартиру, чоловік стояв на черзі, а в [19]64 році він отримав квартиру і ми переїхали на вулицю Богомольця […]. Ми на першому поверсі проживали […]. Ну приїхали на перший поверх, там жила значить одна дівчина молода […]. Як то знаєте після війни, вона зайняла, можливо, ту квартиру або як, але чоловік, як кажуть, працював в організації, у ті, де квартира відносилася, і нам як по черзі дали […]. Ту дівчину, десь її дали як одинока, а ми ту квартиру отримали […]. Жила одинока дівчина […], працювала в [Львівській] картинній галереї […], не мала жодного відношення до тої квартири, яким чином вона там зайняла невідомо […][28].

Респонденти розповідали про довоєнних власників будинків, у яких вони проживали, і рідше про інших давніх мешканців вулиці О. Богомольця. Інформацію про життя вулиці в довоєнний час вони почерпнули з розповідей сусідів, батьків, родичів, літніх мешканців навколишніх вулиць. Оповіді були фрагментарні, неточні на деталі, найчастіше стосувалися професійної зайнятості колишніх власників будинків, їхньої національної приналежності:

> […] Пан, шо тут жив, побудував себе […]. Мені сусідка розказувала з другої квартири […]. Її сестра тут зразу жила і віддала її перед війною, вони (сім’я сестри. – *Г. Б.*) виїхали в Німеччину. […] Сестра вийшла заміж за німця, вони винаймали дві кімнати і кухню […]. В кімнаті мої сусідки був кабінет, а в мої рентген робили […]. А весь дім він (власник. – *Г. Б.*) віддавав людям в оренду. Він був рентгенолог. Навіть та бабка, з якою ми поміняли, лишила мені два шкафи з такими полочками, […] документи складав […]. Коли началася війна, вона (сусідка. – *Г. Б.*) каже: “Я навіть не знаю, коли він (господар. – *Г. Б.*) звідти поїхав. І мій шва´ер тоже втік”. А вона […] прийшла з чоловіком і так тут жили […]. Як вона тут прийшла, то вона вже того пана не бачила, всі почали втікати […][29].

> Тут жив лікар, тут було його приватне помешкання, тут був його кабінет […]. Тут Ви (пацієнт. – *Г. Б.*) зайшли, тут роздягалися. […] Жив господар з правої і лівої сторони, господар того будинку, то був єврей […]. Там був чоловік і жінка, він був фризієром (перукарем. – *Г. Б.*), мали дві дочки […]. Прийшла війна, їх до гетто, ше добровільно було спочатку […][30].

---

[28] Записано 25. 04. 2009 р. у м. Львові від Михайлової К. М., 1935 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1964 р.).

[29] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1975 р.).

[30] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1936 р.).

[…] Цей будинок був австрійського єврея, адвоката […]. Тут (третій поверх. – *Г. Б.*) адвокат жив, на другому поверсі його батьки, а внизу прислуга […][31].

На цьому (третьому. – *Г. Б.*) поверсі жив головний суддя міста Львова, а пізніше тут жив директор опери львівської […]. Я не думаю, що це був хтось з тих директорів, які залишили слід в історії львівської культури […]. Це була одна квартира, він (господар. – *Г. Б.*) займав увесь поверх. І в цій кімнаті зліва був його кабінет[32].

[…] Жил врач […]. Он занимал целый этаж […], он занимал со своей семьей, это самое лучшее […].Такой врач хороший был. У него прислуги были, и вот эти прислуги жили вот в этой квартире (квартирі оповідачки. – *Г. Б.*) […]. И еще художник жил […], он жил там наверху, там лестница была, сейчас там все убрали, там жил художник, вот так, ну а когда весь этот переполох был (мабуть, 1939 р. – *Г. Б.*), эти люди выехали […]. Отзывы о них (власниках. – *Г. Б.*), старушки были, знали их, отзывы как врач добрый был, хороший, они все вспоминали: "Вот врачи были, вот врачи были" […]. Эта семья была еврейская […]. У них же лошадь была, на этой лошади они в театр ездили […], очень хорошая за городом была дача […], сейчас говорят дача, а тогда было целое поместье […][33].

[…] Власником була чеська єврейка. […] Весь будинок був її, жила в квартирі за стінкою, а решту здавала […], по тій стороні значить були кавалєрки без вигод, наші квартири ліпші, ну а з тої першої сходової клітки, то найліпші були квартири, чотирикімнатні […]. Хресна мені розповідала, вона […] працювала у військовій комендатурі перекладачем і знала то всьо[34].

Там був нагорі такий польський жид Гофман […], він був жид, але польський жид і вони жили на останньому поверсі, їх дуже поважали […]. Тарганова така була, то вона була полька, потім виїхала […]. Він (будинок. – *Г. Б.*) був цілий пустий після війни […][35].

[...] звичайно говорили, шо тут жив якийсь пан, тут був його, повністю його будинок, а хто він, то ми вже звичайно не можем знати, бо ми вже не застали нікого, всі жильці фактично вже були вселені після війни […]. Не знати хто тут точно жив, якийсь пан жив, як і у багатьох каменицях […][36].

Вулиця Асника, за словами найстарших мешканців, була "панською". Більшість довоєнних жителів вулиці були за національністю євреями. Багато жило

[31] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[32] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1980 р.).

[33] Записано 28. 03. 2009 р. у м. Львові від Сацуро Н. Н., 1922 р. народж.

[34] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[35] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г.,1938 р. народж.

[36] Записано 25. 04. 2009 р. у м. Львові від Михайлової К. М., 1935 р. народж.

поляків. Оповідачі наводили приклади національної приналежності колишніх власників окремих будинків і відповідно до неї ідентифікували ці будинки як “єврейський” чи “польський”:

> […] Власники тих всіх домів були дуже богаті люди. […] Шостий номер (будинок № 6. – *Г. Б.*), то був польський […]. Там була дочка така нефайна, але вийшла за одного лікаря, терапевта, і вони зразу відпустили йому ту квартиру внизу, то був кабінет і рентген кабінет […]. А тут кругом переважно жили євреї. Прийшов приказ, так, як нашим господарям, всім до гетта. І вони спочатку самі їхали […]. Наша вулиця, казали, за Польщі була панська. А де гірший район, то за Оперним театром [Театр опери і балету ім. С. Крушельницької] […].То була така панська вулиця. […] Під п’ятнадцятим (будинок № 15. – *Г. Б.*), то була друга кам’яниця, там була така полька власниця, то вона мала дочку лікара, зятя лікара, а друга дочка за якогось інженера вийшла замуж, то таке всьо панство […][37].

> Сьомий будинок (будинок № 7. – *Г. Б.*) тут в куті на Богомольця, […] то був єврейський будинок і єврей то будував, і єврей двориком робив, і жили […][38].

Зацікавлення в оповідачів викликав довоєнний устрій життя будинків і їхніх мешканців. Вони здогадувалися про призначення ліпших і гірших приміщень у будинку, залишків різних пристосувань і механізмів. Оповідачі логічно розмірковували, що з головного входу до будинку були ліпші помешкання, колись об’єднані в одне велике на кожному поверсі, коли весь поверх був між собою поєднаний. Підтвердженням цього були центральні двері на сходових площадках і численні, розміщені півколом, прохідні кімнати. На одному з поверхів (другому / третьому), припускали оповідачі, жив власник будинку. Інші помешкання винаймали. З двору був чорний хід для прислуги. Тема слуг популярна серед оповідачів. Вони жваво описували ніші в кухнях для прислуги, які зараз майже всі зруйнували:

> […] то будинок австрійський, старий, всі ці квартири, які є над нами […]. Ну подвір’я – ні, там жили такі, знаєте, люди бідніші, там, бачите, невеличкі квартири, вхід з двору, то самі розумієте, що в старі часи там не міг жити хтось. Тут же (головний вхід. – *Г. Б.*) були всі п’ятикімнатні квартири […]. Ну, коли прийшла радянська влада, вона розділила […][39].

> […] Була п’ятикімнатна (квартира. – *Г. Б.*) і був центральний вхід, він замурований […]. Господарі заходили в той центральний вхід. А тут (в кухні. – *Г. Б.*) була така ніша, там, напевне, спали служанки […]. Ось десь на такій висоті (близько 1 м від підлоги. – *Г. Б.*), таке було перекриття, мало перегородку, напевне, там спали. […] Я зрозуміла, що тут господарі жили […][40].

---

[37] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.

[38] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.

[39] Записано 19. 09. 2008 р. у м. Львові від Мусієвської І. М., 1935 р. народж.

[40] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1991 р.).

На чердаку була прачочна. Він (власник – *Г. Б.*) мав і слюсара, і дворника. І кожен житель за Польщі […] мав служницю. Він (власник. – *Г. Б.)* займав цілий поверх […]. Пан тут жив і працював. В нього були слуги […]. Тут в куті там таке було, як Вам сказати, така ніби стеля зроблена, така загорожа. І там служниця спала. Таке я бачила ще в другій квартирі, там таке було. Я питаю: "Що Ви там таке маєте, такий ніби піднавіс?" А вона каже: "Так було зроблено в кожній кухні, бо там служниця спала". […] Наприклад, була кухня і то ніби не знаю з чого зроблено, з дощок ніби, чи може ше з якоїсь цегли. А потім так, як на балконі обгороджене, но нижче, і вона там спала. […] І вона видно приставляла собі стільчик чи драбинку. Бо стільчиком не залізеш так високо. Таке залізне поруче було, вона там зверху спала, а знизу шось собі складала […][41].

У післявоєнні роки в будинках на вулиці О. Богомольця проживали ще окремі довоєнні мешканці – поляки, що уникнули виселення, українські сім'ї, двірники, колишня прислуга. В оповідачів збереглися приємні спогади про довоєнних мешканців, які були сусідами по комунальній квартирі. Самотні поляки (переважно жінки) й рідше українці доживали свого віку у виділеній їм кімнаті, яку після смерті приєднували сусіди по комунальній квартирі:

[…] в одній кімнаті жила пані Чеся, полька, потім померла і об'єднали кімнату до нас[42].

Жила така старенька полька […] і жила з нею така монашка, дві старенькі. […] Вони були багатими людьми, їх так десь до нас притикнули […], потім вони померли і ми приєднали ту кімнату […][43].

На першому поверсі, як я прийшла, паня одна польська жила […][44].

[…] бабулька під 10 (будинок № 10 – *Г. Б.*) померла, […] сусіди зайняли. Вона була панна. Там було шість кімнат на поверсі і кухня, вони (радянська влада. – *Г. Б.*) потім то порозділювали. […] Катерина, но вона по-польськи по-іншому називалася. […] Була сама, дітей не мала, в дітдомі виросла, родичі повмирали, по службах ходила, брат віддав її в дітдом ще за Польщі […][45].

[…] В боковій кімнаті жив якийсь професор […], він просто доживав віку, він українець, наскільки я пам'ятаю, бо він доживав, він, по-моєму, так і помер. […] А там жила полячка, яка ще чомусь не виїхала, але потім її заставили виїхати. А тут (у квартирі. – *Г. Б.*) під час війни я не знаю, що було, бо в туалеті було повно паперів забито, прямо писанини […][46].

[41] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.

[42] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1980 р.).

[43] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.

[44] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[45] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.

[46] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

Довоєнні мешканці вулиці вирізнялися серед своїх нових сусідів способом життя і зовнішнім виглядом:

> На першому поверсі жила родина, пані Надя, такі старші люди […]. Вони жили ще з передвоєнних часів. У них було своє розуміння і свій уклад […]. Старий двірник був […]. Він якось так більш-менш доглядав ту дорогу і що від нього залежало, то він старався робити, такий був надзвичайно порядний чоловік, старої школи. Пані Надя, яка співала в хорі на вулиці Руській, її чоловік був надзвичайно цікавий. Звичайний собі швець, але з таким надзвичайно інтелігентним виглядом, борідкою. І особливістю їхньою було те, що в цьому будинку абсолютно був газ, він не признавав газ і тримав собі спеціально дрова, і палив собі дровами, і вважав, що це здоровіше[47].

Від довоєнних мешканців новосели переймати традицію прогулюватися по місту у вільний час:

> Гуляли […], йшли на Високий замок, Кайзервальд, Шевченківський гай і потім вийшли аж тут біля школи, другого інтернату [інтернат № 2 м. Львова на вул. В. Короленка]. Так мене сусідка з десятого будинку так навчила, казала вона так з чоловіком гуляла, з коліжанками і мене так навчила[48].

Довоєнні двірники сумлінно ставилися до своїх обов’язків, зберігали звичний повсякденний устрій життя будинків і по змозі привчали до нього нових мешканців. Двірники проживали на перших поверхах, мали ключі до вхідних дверей будинку і зачиняли їх на ніч. Коли жильці приходили додому пізно, то стукали й їм відчиняли. Негативні спогади про двірників стосувалися їхньої співпраці з владними структурами: “На першому поверсі п’ятого будинку […] була така баба […]. Ніби була дворником […]. Видавала українську інтелігенцію […]. Німці прийшли, вона здавала […]”[49]; “Під шостим (будинок № 6. – *Г. Б.*) сиділи у вікні і тільки казали кого вивозити […]”[50]. Після смерті двірника або його виселення з родиною до новобудов довоєнний устрій життя будинку втрачався.

У 50–80-х роках ротація населення вулиці О. Богомольця відбувалася внаслідок надання окремого житла мешканцям комунальних квартир, обміну квартир (з’їзд / роз’їзд), виселення з напівпідвальних приміщень і надання житла в радянських новобудовах на околицях міста. Купівлю / продаж житла забороняли, тому часто його обмінювали. Зазвичай обміняти квартиру було складно – задоволеними з обміну мали бути всі сторони. Звичною причиною обміну був з’їзд / роз’їзд сімей:

---

[47] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.
[48] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.
[49] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.
[50] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.

По обміну і дуже великому обміну, восьмикратний, здається […]. Дуже складний був обмін. Дуже складний, дуже тяжко було знайти щось таке, щоб нам підходило […][51].

Проживала на [вулиці] 700-річчя. По обміну […]. Було бюро обміну. Я ходила біля Оперного [театру], шукала по обміну. Там можна було знайти більшу, меншу, обмін. То було законно. Ти йшов на Жовтневу (сучасна вул. Д. Дорошенка), там було обмінне бюро, спочатку було на Леніна (сучасна вул. Личаківська). Ми оформляли документа там […][52].

У 80–90-х і особливо в 2000-х роках довоєнних жителів практично не залишилося. Зараз важко знайти серед мешканців вулиці не те, що довоєнних, а повоєнних старожилів-мігрантів. Як зазначив один з оповідачів: "Багато людей на вулиці змінилося – частина з них виїхала, частина померла, а частина продала […]"[53]. З довоєнних сучасних мешканців вулиці в ході інтерв'ювання вдалося виявити тільки три родини – одну польську і дві українські. Інша особливість демографічного і національного складу вулиці 70–90-х років – велика кількість євреїв-мешканців вулиці виїхала за кордон. У 90-х роках виїжджали масово цілими родинами і навіть одночасно кілька сусідів будинку[54]. Ті, хто залишалися, болісно сприймали еміграцію сусідів: "Когда стали уезжать, нам было жалко всех […], уедут, я прямо ночью спать не могла, как-то темно, с окон света нет […]"[55]. На початку 90-х років окремі квартири на вулиці пустували:

Переїхали в 1991 р. з [міста] Стрия Львівської області. То була пуста квартира, ми їх (попередніх мешканців. – *Г. Б.*) не застали, ми в них не купляли […]. Житло не було здане навіть в ЖЕК, і ми її просто […], нам в ЖЕКу на обмін дали цю квартиру, ми їх не застали, я знаю, що вони виїхали, по-моєму, в Ізраїль[56].

У 90-х і 2000-х роках "радянський" склад мешканців вулиці остаточно змінився шляхом продажу / купівлі житла. На перших поверхах будинків відкрили приватні офіси, магазини, стоматологічну клініку, Мальтійську службу допомоги, Почесні консульства Канади і Мексики й ін. Окремі офіси приватних фірм розміщені на другому-третьому поверхах серед житлових квартир[57]. У будинку № 9 знаходиться прокуратура Львівської області. Житлом на вулиці й далі

[51] Записано 6. 04. 2009 р. у м. Львові від Кушплер А. І., 1946 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1980 р.).

[52] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.

[53] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.

[54] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[55] Записано 28. 03. 2009 р. у м. Львові від Сацуро Н. Н., 1922 р. народж.

[56] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.

[57] Записано 16. 10. 2008 р. у м. Львові від Кириченко Л. Н., 1956 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає з 1988 р.).

активно торгують. За свідченням однієї з оповідачок, два поверхи одного з будинків викуплені, ведуться переговори про продаж житла іншими мешканцями цього будинку[58]. Добротні підвальні приміщення з високими стелями теж претендують стати об’єктами операцій з нерухомістю. Власники окремих квартир за останні двадцять років змінювалися кілька разів:

> Ті знизу при мені виїхали. Ці навпроти тоже виїхали в Німеччину. Ті знизу виїхали в Ізраїль. То куплена квартира років сім. Ця навпроти на другому поверсі тоже куплена років три, там помінялася купа власників […]. Ті, що виїхали в Німеччину, там тоже четверті власники міняються […]. Вже перші поверхи всі викуплені, ми як приїхали, то це ще був житловий район. То вже […] десь під кінець 90-х – у 2000-х роках, то всьо почалось скуплятися […][59].

Після переїзду на вулицю О. Богомольця перші враження новоселів були різними. Для одних будинки на вулиці особливо не вирізнялися між собою, “були однакові, жовтуваті, сіруваті”[60]. Інших дивувало планування вулиці з зовнішнім двориком / сквером, відмінне від традиційної периметральної забудови, оригінальні вхідні двері будинків й ін.[61] Приємні відгуки про вулицю змінювалися не найліпшими враженнями від будинків і помешкань. Новосели 70–80-х років були неприємно вражені станом помешкань своїх попередників. Занедбаний стан будинків пов’язували з недбалістю радянських комунальних служб, а також байдужістю і різнорідністю людей, які в них проживали. Один з оповідачів дав таку загальну характеристику побутового життя післявоєнних мешканців: “Таке враження, що ці люди жили тут тимчасово […]”[62]:

> […] постійно відкриті (вхідні – *Г. Б.*) двері. Другі подвійні двері в під’їзді половинка була відкрита, половинка закрита, були перекошені. Ті вітражі по вікнах, то половини їх не було. Таке прозоре було скло, а то й взагалі не було […]. Стіни були обдерті. […] Перила на балконі підійдеш, порухаєш, а воно всьо рухається, страшно було стояти[63].

> Так застали, як і жили (попередні мешканці – *Г. Б.*). Плитка на кухні, молоко збігло і отак в баняку всьо так і було […]. Весь мусор, всі туалети позаклеювані такими от фотографіями Леніна, такими фотографіями, вирізками з газет […][64].

> Як на мене цей будинок був вже у такому занедбаному стані. Ремонтів не робилося. Тут жили люди, не хочу їх ображати, але вони не дбали за помешкання […]. Вхідні двері були не в порядку, погано закривалися, та їх зрештою ніхто і не закривав.

---

[58] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.
[59] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.
[60] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.
[61] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.
[62] Там само.
[63] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.
[64] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.

Вікна, ці шиби були порозбивані, двірники, на превеликий жаль, їх перед святами так, як-небудь малювали і та фарба по стінах розтріскана. Сходова клітка погано прибиралася. Двір – половина плитки було знищено. В підвалі було повно щурів. Тобто я не можу сказати, що цей будинок мене якось привабив. І самі квартири, багато тріщин було, недоглянутих, в кожній кімнаті жила якась інша сім'я. Тут жила одна сім'я, там жила інша сім'я, поруч (квартира справа – *Г. Б.*) одна сім'я, друга, третя, четверта. Чотири сім'ї в спільному коридорі […]. Там (квартира справа – *Г. Б.*) була комунальна квартира, а тут жило дві сім'ї […]. В той час не було такої тенденції і бажання привести будинок до якогось належного стану […], якась різна публіка тут жила […][65].

У 1939–1944 рр. і відразу після закінчення війни, за свідченнями найстарших мешканців вулиці, квартири були умебльовані, з килимами, посудом й іншими предметами побуту. Поляки, що виїжджали після війни, частково розпродували своє майно[66]. У ході інтерв'ю однак не вдалося здобути жодного свідчення повоєнних мешканців, у якому б детально описувалося помешкання і речі, що збереглися. Новосели 70–80-х років знаходили в помешканнях вже поодинокі старі речі довоєнних мешканців. Ідентифікувати чи ці речі саме з цього помешкання важко, їх могли купити або перевезти з попереднього місця проживання. У більшості випадків збереглися меблі, люстри, килими, посуд:

Були, але тільки собі ковйор залишили той один, він в нас висить […]. Він вже не гарний, но я шось як реліквію […], а мебель всю поміняли, була мебель, була […]. Під березу була, спальня була […], а в цій кімнаті була люстра і така мраморна підставочка […]. Було, було. А от лишилось (люстра. – *Г. Б.*), тільки плафони інші […][67].

[…] одна хазяйка говорит: "Мне дали эту квартиру, так в доме все оставили, золотые ложки, поварешки, все, все, все […]". Люди уехали както, я не понимаю как они так уехали […]. Ну жить им здесь нельзя было, тоже евреи […][68].

Особи, що переїхали на вулицю О. Богомольця в 70–80-х роках, спостерігали залишки різних побутових пристосувань, вітражі, ліпнину на стінах і стелі, давню столярку (вікна, вхідні та міжкімнатні двері) й сантехніку. У кімнатах на стінах високо під стелею збереглися "гачки", яких було по кілька на кожній стіні. Оповідачі міркували про різне призначення цих "гачків": "[…] Такі спеціальні пристрої […], такі гачки для килимів, напевне, для картин"[69], "Такі штилі були, напевне затягувалися тканиною, атласом, чи якоюсь тканиною, […] і такі рейки

[65] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.
[66] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.
[67] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[68] Записано 28. 03. 2009 р. у м. Львові від Сацуро Н. Н., 1922 р. народж.
[69] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.

були […]”[70]. Новосели 80-х років застали на верхніх частинах (кватирках) вікон зі сторони вулиці давні кольорові вітражі[71]. До кінця 80-х років практично не змінювали столярки і сантехніки. Довший час автентичними були вхідні до квартир та міжкімнатні двері. Довоєнні добротні меблі з роками виходили з моди, зношувалися, їх відвозили на дачі або викидали і замінювали новими радянськими. Сучасні мешканці серед залишків довоєнного інтер’єру могли назвати хіба що печі. Більшість довоєнних печей уже перекладені й дещо відмінні від первісних, але не втратили свого естетичного вигляду. Мешканці вулиці називали печі окрасою своїх помешкань. “Радянські” печі швидше погоджувалися демонтувати, ніж старі “австрійські”. Особи, які робили капітальні ремонти помешкань, дивувалися наскільки міцню є “австрійська” цегла, “кожна має таке австрійське клеймо”[72]. Під кількома шарами повоєнних побілок віднаходили фрагменти первісних візерунків: “[…] Були лілії. Такий квадрат, рівнесенько, фарба […]. Малюнок був […] і лілії, контури такі гарні […]”[73].

При вході в будинки й на сходових площадках збереглася плитка, на вікнах між поверхами – фрагменти вітражів, на сходах – гачки для кріплення килимів. Автентичними були поручні на сходових клітках, окремі елементи яких не збереглися до сьогодні:

> […] такі поруччя у під’їзді були литі, такі квіточки […], хтось їх вночі відпиляв усі […], лишилося буквально пару […][74].

> Були мідні поручні, їх поспилювали, жовті такі […], мідні були, поспилювали […], гарні такі були […], старі були[75].

Упродовж радянського часу мешканці вулиці О. Богомольця не робили суттєвих перепланувань у помешканнях. Найчастіше ділили спільні кухні в комунальних квартирах, обладнували ванні кімнати і туалети, рідше замуровували міжкімнатні двері. Якщо сусіди комунальної квартири не могли знайти спільної мови, то кухні самовільно ділили на власний розсуд – поздовж так, щоб в обох був доступ до вікна чи виходу на балкон, або поперек, коли одна з кухонь була без вікна. Стіни перемуровували на всю висоту або зводили фанерну перегородку на 2/3 висоти з вільним простором або скляним вікном зверху, щоб був доступ денного світла. У перемурованих кухнях стіни були тонкими і було чути розмови

---

[70] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.

[71] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.; записано 6. 04. 2009 р. від Кушплер А. І., 1946 р. народж.

[72] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.

[73] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

[74] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич Н. Б., 1969 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

[75] Записано 26. 04. 2009 р. у м. Львові від Заліської І. І., 1978 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

сусідів. Кухні не завжди ділили за обопільною згодою сусідів. В одному з інтерв'ю говорилося про те, що сусідів поставили перед фактом поділеної кухні, коли ті повернулися ввечері з роботи[76]. Не було змоги ділити кухню, коли було більше двох сімей у комунальній квартирі. Кухні розширювали за рахунок ніш для прислуги. Нішу повністю приєднували до кухні або з частини робили комірчину, ставили ванну. Інколи частину кухні відводили для ванної кімнати. Кухні облаштовували в одній з кімнат. У квартирах, де кімнати йшли по колу і всі були прохідними, замуровували двері в одній із середніх кімнат, а частіше їх просто зачиняли і завішували килимами або заставляли меблями. Не відразу замуровували двері у стінах сусідніх квартир. Сучасні новосели здогадувалися про колись існуючі у стінах двері по відповідній кладці паркету. Кардинальні перепланування здійснили за останні двадцять років, часто не перемуровували, а, навпаки, руйнували міжкімнатні стіни, щоб зробити кімнати більшими[77].

Капітальних ремонтів будинків не проводили. У занедбаному стані були й залишаються скляні склепіння сходових кліток. Через неполагоджені склепіння дощова вода проникала в під'їзди. В кількох будинках протікали дахи. Здебільшого раз (у більшості випадків уже після 1991 р.), а то й жодного разу не ремонтували / фарбували фасадів будинків. Кілька разів комунальні служби білили сходові клітки. Весною (в радянський час у переддень травневих свят, а з 90-х років напередодні Великодня) працівники ЖЕКу фарбували вхідні двері. В одному з будинків вулиці внутрішні вхідні двері залишалися автентичними до недавнього часу, доки їх не пофарбували працівники ЖЕКу. У квартирах жителі періодично робили побілки, рідше перекладали печі.

Мешканці будинку зналися між собою, але особливо дружніх відносин між ними не складалося. Як зазначив один з оповідачів: "Не було так, як в Одесі, що весь двір всіх знає"[78]. Найбільше контактували з найближчими сусідами, з окремими бачилися рідко й тільки віталися при зустрічах. За свідченнями оповідачів, соціальна нерівність у радянський час не була такою відчутною і люди більше поважали один одного. Мешканці будинків були різними за віком і національною приналежністю. Національним відмінностям не надавали великого значення. Як і в довоєнний час, багато на вулиці було єврейських сімей:

> На нашій вулиці було дуже багато євреїв […]. Але все рівно вони переселенці […], вже заселювалися […]. Одного називали білоруський єврей, тобто корінних не було[79].

---

[76] Записано 26. 04. 2009 р. у м. Львові від Заліської І. І., 1978 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

[77] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.; записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.

[78] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.

[79] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

> […] Жили євреї. Він працював м’ясником, вона не працювала, її батьки були, євреї жили, вони в Ізраїль поїхали […]. На другому поверсі тоже жили, с этими в Ізраїль поїхали […]. Він бухгалтером був на базі, а вона, як єврейська жінка, була в дома […]. А со двора тоже жили євреї […]. Все помінялося, кто помер, кто уехал […][80].

> Наш будинок, не знаю чому, майже всі були євреї […][81].

На запитання: “Де Ви почуваєте себе вже вдома, коли повертаєтеся з навчання / роботи?” – практично всі оповідачі відповіли, що в своїй квартирі. Тоді як колись більшість з опитаних не задумуючись назвали б вулицю, на якій проживали, коли “[…] однин одного знав, це вже був свій район, своє середовище […]”[82]. Старожили помітили зміни взаємин між сусідами – колись сусіди більше зналися між собою, “були як одна сім’я, як село”, а зараз практично всі змінилися, “вийдеш і добрий день нема кому сказать”[83].

На вулиці вирізнявся будинок № 1, який, за словами одного з оповідачів, належав до штабу Прикарпатського військового округу і мешканці там часто змінювалися[84]. Дітвора цього будинку проводила вільний час у великому внутрішньому дворі й мало контактувала з іншими дітьми на вулиці[85]. Одна з оповідачок помітила національну різницю серед дітей на вулиці, коли єврейські діти уникали спілкування з дітьми росіян і українців[86]. Загалом молодь дружила між собою, знала всі дворики вулиці, ліпші з яких обирала для спільних розваг[87]. Мешканці будинку № 10 розповідали про добудований у міжвоєнні роки четвертий поверх будинку. Планування квартир на цьому поверсі зовсім інше, ніж решти будинку[88]. Люди зазначали про візуальну схожість наріжних будинків №10 і 15, на початках не здогадуючись про спільного архітектора цих будинків:

> Ми випадково зустрілися з поляком, який попросив його сфотографувати біля будинку […], і він почав розмову, що він взагалі приїхав десь із-за кордону […], а батьки його в Кракові живуть і сказав, що ці будинки будував його дідо. І тато

---

[80] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[81] Записано 19. 09. 2008 р. у м. Львові від Мусієвської І. М., 1935 р. народж.

[82] Записано 29. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгонія Ю. В., 1967 р. народж. (на вул. О. Богомольця проживає від народження).

[83] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[84] Записано 29. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгонія Ю. В., 1967 р. народж.

[85] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

[86] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.

[87] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.; записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.

[88] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.; Кушплер А. І., 1946 р. народж.

[89] Записано 6. 04. 2009 р. у м. Львові від Кушплер А. І., 1946 р. народж.

попросив його, тато тут жив у будинку навпроти (будинок № 15 – *Г. Б.*), […] сфотографував, у якому стані будинки […]. Саме він сказав, що ці два будинки (будинок № 10 і 15 – *Г. Б.*) були абсолютно однакові, по одному проекту збудовані[89].

Внутрішні дворики будинків різні за розмірами і виглядом. Великий заасфальтований двір з в'їздом для автомобілів знаходиться у будинку № 1. Дворики інших будинків невеликі за площею, у більшості випадків заасфальтовані або з поодинокими зеленими насадженнями. Невеликі дворики видавалися більшими за рахунок поєднання з дворами сусідніх будинків або будинків сусідніх вулиць. Такі суміжні дворики переділені невисокою суцільною загорожею, непомітною на верхніх поверхах. У кількох інтерв'ю згадувалося про засадження дерев повоєнними мешканцями у дворах будинків № 2, 5 і 6[90]. У вимощених плиткою дворах післявоєнні мешканці насипали ´рунт й облаштовували клумби для квітів[91]. Однак у більшості двориків відчутний брак сонячного проміння. Долівки таких дворів мокрі від сирості, вкриті мохом, за словами однієї з оповідачок, є просто "ямою"[92]. Новинкою облаштування дворів у повоєнний час стали мотузки на балконах або між балконами, на яких розвішували випраний одяг. Ремонти балконів, що виходять у двори, супроводжувалися демонтажем старих металевих пристроїв для підйому вантажів[93]. Колись дворики були викладені керамічною плиткою, ідентичною або схожою до плитки на сходових площадках будинку. На сучасному етапі керамічна плитка вже замінена тротуарною або просто заасфальтована:

[…] двір був виложений спеціальною плиткою. Зараз цієї плитки немає, ми замінили її на іншу, бо вона була вже непригодна, але все це дуже було так вимощено в стилі саме цього будинку і цієї плитки, яка є в коридорі на підлозі на сходовій клітці, площадках, така сама приблизно плитка була вимощена в дворі[94].

Жодних (змін. – *Г. Б.*), тільки поасфальтували […], а там була така кафльова плитка дрібна і все […], не зняли, а поверх того залили асфальт […][95].

"Внутрішній дворик" вулиці О. Богомольця – невеликий заглиблений дворик / скверик по лівій стороні вулиці, засаджений деревами і засіяний травою, – впродовж XX ст. змінював свій вигляд. Після забудови вулиці на початку XX ст. це був вкритий травою дворик, "відкритий з однієї сторони для в'їзду"[96]. За

[90] Записано 28. 03. 2009 р. у м. Львові від Сацуро Н. Н., 1922 р. народж.; записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.; записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г.

[91] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[92] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р.народж.

[93] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.; записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.; записано 6. 04. 2009 р. у Львові від Кушплер А. І., 1946 р. народж.

[94] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.

[95] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[96] *Харчук Х.* Архітектурно-містобудівний ансамбль… С. 13.

свідченнями очевидців, дерева у сквері засадили в 1939 р. (очевидно за радянської влади. – *Г. Б.*): “Тих дерев не було, був такий скверичок, травник лежав. А ті дерева вже посадили в [19]39 році”[97]. Новосели кінця 40-х років пригадували, що у сквері росла липа, а інші дерева посадили вже у повоєнні роки[98]. На клумбах висаджували квіти. Зараз у сквері залишилося лише три дерева, спилювання дерев виразно закарбувалося в пам’яті мешканців вулиці[99]. Стара липа й досі росте на вулиці, є її окрасою[100]:

> […] саме оцей рукав (скверик – *Г. Б.*) і ця липа, вона мене настільки вразила. Мені цей куточок дуже сподобався. Якби її (липи – *Г. Б.*) не було, то було б якось пусто. А ця липа, вона, як наречена, цвіте, красуня така […][101].

Німецька влада залишила свій слід на вулиці – криницю у сквері: “[…] німці поставили перед відступом, німці були окупанти і то думали […]”[102]. Криниця була діючою до початку 90-х років. Коли воду подавали лише у визначені години або з якихось причин не було води у водопроводі, то мешканці вулиці набирали воду з криниці. У радянський період в сквері облаштували дитячий майданчик, де “діти мали пісочок […], була качель”[103]. На лавочках в сквері збиралися старші мешканці вулиці: “Старушечки там сиділи […], воду собі накачають, поп’ють”[104]. За свідченням мешканки будинку № 11а, в підвалі цього будинку було бомбосховище: “Ще в [19]39 році, коли бомби падали ми там сиділи. […] В пивницях нашого будинку були ліжка […], полиці. Вони (владні структури. – *Г. Б.*) забрали майже всі підвали, воно всьо таке монументальне було […]”[105]. Вихід з бомбосховища / підвалу будинку № 11а був у сквері. Бомбосховище довгий час ще зберігалося після війни. Упродовж останніх років сквер упорядкували[106], однак зелену частину звузили й заасфальтували, зробили більше місця для проїзду транспорту[107]:

> […] самі качелі, то була дитяча площадка […], а тепер, то проїздна частина, воно повністю змінилося, стала проїздною частиною і всьо […]. Колись був столик з кріслами, де шахмати грали […], лавочки були […], дві качелі, була горка, ну

[97] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.

[98] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.

[99] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.; записано 16. 10. 2008 р. у м. Львові від Кириченко Л. Н., 1956 р. народж.

[100] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[101] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.

[102] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.

[103] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.

[104] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[105] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Світенко А. І., 1928 р. народж.

[106] Записано 26. 03. 2009 р. у м. Львові від Кушплера І. Ф., 1949 р. народж.; записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[107] Записано 27. 03. 2009 р. у м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.

колонка, колонка працювала, вода була, пісочниця, ну звичайна така площадка була, просто кругом така […], і по боках ми бамбінтон грали, не було проїзду […], то була всьо площадка […][108].

[…] раніше тут було гарне подвір'я, діти тут і бамбінтон грали […]. Зараз тут таксопарк […]. Тут проживаючі так багато машин не мають, тут на роботу приїжджають […][109].

За словами однієї з оповідачок, вулиця О. Богомольця була маловідомою у Львові, на початку 90-х років "таксисти такої адреси не знали, […] вони як не [вулицю Є.] Коновальця, то ще щось плутали"[110]. Вулиця розміщена в центральній частині Львова, але довший час залишалася "затишною", "спокійною":

Чим вона (вулиця – *Г. Б.*) мені подобається? Тим, що то є і центр, і тим, що наш будинок якраз тут такий закамарок, закаулочок, шо тут і подвір'ячко є, і спокій[111].

У 50–70-х роках за весь день вулицею проїжджало кілька автомобілів. Стандартними були коментарі оповідачів: "[…] Як проїхала машина раз в день, то було добре"[112], "Кіньми переїхали раз в тиждень чи в день"[113], "Машини ніколи не їздили […]"[114]. Мешканці вулиці не переймалися дозвіллям дітей. Цілими днями діти забавлялися на вулиці, навіть на проїжджій частині[115]:

[…] були малі діти, ми з ними ніколи не гуляли, вони собі самі, бо ми знали, шо тут нічого не станеться, випустили дітей на площадку і діти бавилися […][116].

Діти росли […], бавився на мостовой, я вигляну у вікно, тільки його (сина – *Г. Б.*) їсти покличу […][117].

Та ми на тому п'ятачку (сквері. – *Г. Б.*) гуляли з ранку до вечора, не було (руху транспорту. – *Г. Б.*), ті, що жильці жили, то запорожець стояв і ще якась машина, о то, що були машини […][118].

---

[108] Записано 10. 06. 2009 р. у м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.
[109] Записано 16. 10. 2008 р. у м. м. Львові від Кириченко Л. Н., 1956 р. народж.
[110] Записано 27. 03. 2009 р. у м. м. Львові від Лобойко Т. Я., 1972 р. народж.
[111] Записано 16. 10. 2008 р. у м. м. Львові від Кириченко Л. Н., 1956 р. народж.
[112] Записано 25. 04. 2009 р. у м. м. Львові від Михайлової К. М., 1935 р. народж.
[113] Записано 3. 09. 2008 р. у м. м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.
[114] Записано 28. 08. 2008 р. у м. м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[115] Записано 10. 06. 2009 р. у м. м. Львові від Кушнір О. І., 1965 р. народж.
[116] Записано 25. 04. 2009 р. у м. м. Львові від Михайлової К. М., 1935 р. народж.
[117] Записано 28. 08. 2008 р. у м. м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[118] Записано 26. 04. 2009 р. у м. м. Львові від Заліської І. І., 1978 р. народж.

Упродовж останніх років зі затишної периферійної вулиця перетворилася у насичену транспортним рухом і заставлену автомобілями, “що пройти немає де”[119]. Запахи і повітря в центральній частині Львова, за спогадами оповідачів, колись були інші:

> Років 30–25 (назад – *Г. Б.*) запах в центрі Львова був інакший. Особливий запах Львова, особливо зранку. А осінню пахло жовтим листям, яке палять […][120].

> Повітря було зовсім інше, чисте […], тут (у сквері на вул. О. Богомольця – *Г. Б.*) [ще] два дерева було, а тепер, то гірше […][121].

Різним у розповідях оповідачів було окреслення центру Львова – від кількох центральних вулиць і площ до цілих районів міста. Проживання або тісні контакти з близькими до центру вулицями / районами дозволяли оповідачам ототожнювати їх з центром Львова:

> Центр […]. [Вулиця] Академічна (сучасний проспект Т. Шевченка), проспект Свободи. Ну і ми (вул. О. Богомольця. – *Г. Б.*) в самому центрі […][122].

> […] центр, Підвальна і туди Кайзервальд, от для мене то був Львів. […] Ну ще Привокзальна – Львів, там бруківка, ну шось таке рідне, своє, а дальше ні[123].

> Ну тут важко, навіть Погулянка не можна сказати, що то не центр Львова […][124].

Мешканці вулиці О. Богомольця відмовлялися від можливості змінити проживання з центральної частини Львова на радянський житловий квартал на околицях[125]. Вони відмовлялися від більших за площею помешкань з думкою: “Що я піду туди, тут в центрі лишу […]. А там шо, ті дві каютці”[126]. Радянські новобудови асоціювалися у них здебільшого з Сиховом, до якого була неприхована антипатія. Особливо сильним почуття прив’язаності до вулиці було в мешканців, що тут народилися. Одна з оповідачок-уродженка вулиці О. Богомольця в ході радянської політики відселення з напівпідвальних помешкань уникнула виселення з вулиці – переїхала з окремої напівпідвальної квартири у комунальну квартиру

---

[119] Записано 26. 04. 2009 р. у м. Львові від Заліської І. І., 1978 р. народж.

[120] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.

[121] Записано 16. 10. 2008 р. у м. Львові від Кириченко Л. Н., 1956 р. народж.

[122] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.

[123] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.

[124] Записано 29. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгонія Ю. В., 1967 р. народж.

[125] Записано 13. 08. 2008 р. у м. Львові від Губицької Я. Г., 1950 р. народж.; записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.; записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.; записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.

[126] Записано 3. 09. 2008 р. у м. Львові від п. Марії, 1922 р. народж.

в сусідньому будинку[127]. Люди, що все життя прожили в центрі Львова, не бачили свого життя поза ним: "Я себе добре почуваю тільки в центрі Львова. Околиці, то для тих, хто пізніше приїхав. А для львів'ян – то центр"[128].

Поїздки на околиці для жителів центральної частини Львова є нечастими і являються "виїздом з центру". Від мешканців вулиці О. Богомольця можна почути: "На Сихові я вже забув, коли був […]"[129]. Нечасті поїздки за межі центру мотивувалися відсутністю потреби кудись їздити. Мешканців центру з околицями пов'язують хіба що місце праці або потреба купівлі продуктів у супермаркетах. Поїздки були вмотивованими, коли "напевне би там загубилася в тих нових мікрорайонах. […] От як сяду в яку маршрутку і так доїду в ту точку, де мені потрібно"[130]. Старші мешканці вулиці практично не бували або мало бували в інших частинах міста, околиці Львова асоціюються у них з минулим їхнім виглядом:

> Сихів – то було село, і там було красиво […]. Ліси […]. Особнячки були. І на [вулиці] Науковій були особнячки […]. Тоже ж всьо позносили і почали от ті хрущовки ставити […]. [Вулиця] Стрийська, там тоже були будиночки, особнячки […][131].

> […] спальний район […]. Я приїжджав на Сихів, то я не відчував, що то був Львів. Ті будинки-коробки […]. Так він біля Львова, але то не є Львів. […] Левандівка, колись були хатки-мазанки, тепер розбудували […], Збоїща тоже. Я не вважаю, що це є Львів[132].

Натомість, мешканців вулиці-мігрантів з сіл утомлював насичений транспортний рух у центральній частині Львова і хотілося спокою, що, на їхню думку, властивий околицям міста[133].

Вулиця О. Богомольця типова невеличка вулиця центральної частини Львова, доля мешканців і будинків якої схожа до більшості інших у центрі міста. У 40-х роках населення вулиці кардинально змінилося – євреї-довоєнні мешканці вулиці загинули в роки війни, поляки частково виїхали в 1939 р. і примусово були депортовані в 1944–1946 рр., у післявоєнні роки вулицю вдруге заселили "радянські" мігранти. Ліпші квартири отримали радянські чиновники, військовослужбовці, лікарі, юристи, гірші – вихідці з сіл, які втікали до міста від колгоспних буднів. Як і до 1939 р., у повоєнні роки серед мешканців вулиці було багато євреїв (уже не галицьких, а приїжджих). Удруге населення вулиці докорінно змінилося в 90-х роках – євреї емігрували за кордон, житлом на вулиці активно

[127] Записано 23. 04. 2009 р. у м. Львові від Очерклевич М. Г., 1938 р. народж.
[128] Записано 6. 05. 2009 р. у м. Львові від п. Лариси, 1957 р. народж.
[129] Записано 29. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгонія Ю. В., 1967 р. народж.
[130] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополової Г. О., 1958 р. народж.
[131] Записано 28. 08. 2008 р. у м. Львові від Торгоній Н. М., 1930 р. народж.
[132] Записано 22. 08. 2008 р. у м. Львові від Долгополова А. П., 1957 р. народж.
[133] Записано 25. 04. 2009 р. у м. Львові від Михайлової К. М., 1935 р. народж.

торгували, будинки заселили нащадки мігрантів зі Сходу і західноукраїнських областей. На сучасному етапі практично не залишилося мешканців, які проживали на цій вулиці до 1939 р., і післявоєнних мігрантів. До “старожилів” можна віднести навіть тих, хто переїхали в 80-х – на початку 90-х років, і частково ще застали атмосферу “радянського” життя. Мешканці вулиці цікавилися довоєнною історією вулиці й будинків, про що вони дізнавалися з розповідей старших родичів і сусідів. Найбільше розповідали про колишніх власників будинків, національну приналежність, їхню життєву долю і довоєнний устрій життя. Фантастичні розповіді з довоєнного, незнаного повоєнним мешканцям життя, жваво переповідали мігранти зі Сходу. Оповідачі здебільшого схвально відгукувалися про сусідів і мешканців вулиці, уникали оціночних суджень. Особи, які народилося або довгий час проживали на цій вулиці, прив’язані до неї й центральної частини Львова загалом, рідко, без особливої на те потреби не виїжджали на околиці міста.

Будинки на вулиці, крім кількох, перебували у занедбаному стані, помешкання через перепланування втратили свій первісний вигляд. Повоєнні мігранти зі Сходу не проводили суттєвих перепланувань, крім хіба що переділу спільних кухонь у комунальних квартирах. На відміну від “радянських” мешканців, сучасні новосели здійснюють кардинальні перепланування помешкань, добудовують останні та перші поверхи в дворах будинків. Практично не збереглися, за винятком кількох, старі речі довоєнних мешканців. У квартирах залишилися довоєнні печі й столярка, у під’їздах – вхідні й внутрішні двері, поручні сходових кліток, фрагменти вітражів. Змінилося призначення окремих будинків і особливо перших поверхів будинків: схоже як і до 1939 р., вулиця О. Богомольця перетворилася з переважно житлової у радянський період у житлово-підприємницьку на сучасному етапі. Негативною новинкою сучасного життя вулиці став інтенсивний транспортний рух, перетворення тротуарів і особливо скверика, який значно звузили й пристосували для проїзду транспорту, на стоянку автомобілів. У радянський час квартира, будинок (сусіди зналися роками) і вулиця (втручання з зовні було мінімальним) становили “власний” простір мешканців вулиці, зараз “власний” простір обмежився виключно до приватних помешкань.

"THEY WERE MOSTLY NEW ARRIVALS, […] NO LOCALS": RESIDENTS OF O. BOHOMOLTSIA STREET IN LVIV IN THE SECOND HALF OF THE TWENTIETH CENTURY

Halyna BODNAR
Ivan Franko National University of Lviv, the Chair of Contemporary History of Ukraine
1 Universytetska str., Lviv 79000, Ukraine

The war and postwar years brought about radical changes in Lviv's population. The Jews were annihilated during the war, the Poles were deported in 1944–1946, and the city was flooded with "Soviet" migrants from the East. The buildings of downtown Lviv were home to various residents – Russians, Jews, and Ukrainians, who arrived from the East, held high posts, and were given better quarters; military servants returning from the West and staying in Lviv; Ukrainian deportees from Poland, as well as occasional prewar residents, and Ukrainian migrants from surrounding Galician villages. New residents moved into buildings not fit for mass occupation, and communal apartments were created. Taking the case of O. Bohomoltsia Street and employing oral history methodology, the present paper researches the environment of the residents of one of the streets in downtown Lviv in the second half of the twentieth century, highlighting the changes the buildings and the street went through. The paper elucidates the peculiarities of the residents' historical memory.

Key words: residents of O. Bohomoltsia Street, Lviv, oral history, historical memory.

"ЛЮДИ В ОСНОВНОМ БЫЛИ ПРИЕЗЖИЕ, [...] НЕ БЫЛО МЕСТНОГО НАСЕЛЕНИЯ": ЖИТЕЛИ УЛИЦЫ А. БОГОМОЛЬЦА ВО ЛЬВОВЕ ВТОРОЙ ПОЛОВИНЫ XX ВЕКА

Галина БОДНАР
Львовский национальный университет им. И. Франко,
кафедра новейшей истории Украины
ул. Университетская 1, Львов 79000, Украина

Население Львова существенно изменилось в военные и послевоенные годы – евреи погибли в годы войны, поляков выселили в 1944–1946 гг., город заселили "советские" мигранты с Востока. В домах центральной части Львова проживали различные жители – приезжие с Востока русские, евреи и украинцы, занимавшие высокие должности, получали лучшие квартиры, военнослужащие, возвращавшиеся с Запада, оставались во Львове, украинцы-переселенцы из Польши, единичные довоенные жители, украинцы-мигранты из галицких сел. В неприспособленные для массового заселения дома подселяли новых жителей, создавали коммунальные квартиры. На примере улицы А. Богомольца с помощью устной истории исследованы среда жителей одной из улиц центральной части Львова второй половины XX века; изменения, которым подверглись дома и улица в целом; особенности исторической памяти жителей улицы.

Ключевые слова: жители улицы А. Богомольца, Львов, устная история, историческая память.

Стаття надійшла до редколегії 15.04.2011
Прийнята до друку 29.06.2011